

Novi rusko-američki odnosi

RADOVAN VUKADINOVIĆ*

Sažetak

Promjene izazvane terorističkim napadom na SAD uz sve ostale promjene u međunarodnim odnosima otvorile su i mogućnost za novo razvijanje američko-ruskih odnosa. Zajednička opasnost od terorizma bila je osnovna poveznica koja je mnogo brže nego što se to moglo očekivati spojila predsjednika Busha i predsjednika Putina. Za Putina je bila bitna zajednička borba protiv terorizma, ali isto tako i želja za dobijanjem američke potpore za ulazak Rusije u WTO i ulazak američkih investicija u Rusiju. Putinu je više nego jasno da bez glemog stranog investiranja nema napretka u Rusiji. Otvorena pitanja u uzajamnim odnosima (američki izlazak iz ABM, različit odnos dviju zemalja prema tzv. državama osovine zla, proširenje NATO-a) iako će i dalje utjecati na bilateralne odnose, ipak su ovoga trenutka u drugom planu. Uz sve otpore u obje zemlje političkih snaga koje smatraju da ne treba ići u razvijanje čvršćih američko-ruskih odnosa, parametri sadašnjih veza pokazuju da su dvije velike države, svaka iz svojih razloga, našle interes u podizanju razine odnosa. SAD i Rusija i dalje su dvije vodeće nuklearne sile, Vijeće NATO-a i Rusije približit će Rusiju NATO-u i utjecat će na poboljšanje ukupnih europskih odnosa, proširenje NATO-a neće za Rusiju biti više tako osjetljivo pitanje, ulazak SAD-a u Centralnu Aziju može stabilizirati odnose u toj značajnoj regiji, ruska nafta možda će u većim količinama poteći u Ameriku, a ruske vojne snage mogu postati još značajnije u mirotvornim operacijama.

Cljučne riječi: novi bilateralni američko-ruski odnosi, terorizam, anti-teroristička koalicija, proširenje NATO-a, vojne snage

Posjet predsjednika Busha Europi, a posebice njegov boravak u Rusiji, već sada se najavljuju kao značajni događaji koji će ostaviti traga u tekućoj

* Prof. dr. sc. Radovan Vukadinović je redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

fazi međunarodnih odnosa. Nakon montiranja velike antiterorističke koalicije i njezinog uspješnog održavanja, Bushova administracija trebala je učiniti konkretne korake kojima će pokazati da tako veliki savez nije samo puka formalnost, već da se njegovim glavnim akterima – Europi i Rusiji – pridaje posebna američka pozornost dugoročnoga karaktera.

Bush i euroatlantski odnosi

Središnji problem američke politike, koji je od završetka Drugog svjetskog rata okupirao sve američke administracije, svodio se na pitanje transatlantskih odnosa. U tom glavnom spletu odnosa u doba hladnog rata ogledao se američki interes u Europi, ali i mogućnost održavanja snažnog zapadnog saveza nasuprot socijalističkom Istoku. U svim fazama razvoja tih odnosa američka je politika nastojala zagovarati europsku integraciju, uključivanje Europljana u politiku *containmenta* i na tim osnovama stvarena je i zapadna sigurnosna zajednica.

Padom Berlinskog zida i dovršetkom hladnog rata euroatlantski odnosi dobili su drugo značenje. Iako nitko u Americi nije pozivao na napuštanje tog modela odnosa, on je ipak bio promatran u drugom svjetlu, izgubivši svoju stratezijsku vrijednost iz dana blokovskog nadmetanja kojega više nije bilo.

Clintonova administracija nastojala je upravo euroatlantske odnose ugraditi u novi splet američkog stratezijskog pristupa, tvrdeći da u procesu globalizacije euroatlantski odnosi dobivaju drukčije, ali također važno mjesto. Umjesto okupljanja vojnih snaga, Clintonova ekipa tražila je euroatlantsku suradnju u velikom geoekonomskom osvajanju novih prostora.¹ Stoga je, za razliku od politike Busha seniora, Clinton bio odlučan u podržavanju procesa europske integracije, videći u njima šansu za jačanje prijateljskog dijela Europe i to je ujedno trebala biti mogućnost za privlačenje novih postsocijalističkih država u Europu.²

Bushova administracija nije u prvim naznakama svog djelovanja previše ohrabrila Europu. Još prije stupanja na predsjednički položaj Bush je najavio mogućnost američkog povlačenja vojnih snaga s Balkana, nakon toga uslijedio je američko odlučno stajalište protiv sporazuma o sprječava-

1 Vidi detaljnije: *America and Europe: A Partnership for a New Era*, ed. by Gompert, D. C. and Larrabee, F. S., Cambridge, 1997.; Hyland, W. G., *Clinton's World: Remaking American Foreign Policy*, Westport, 1999, str. 93-97.; Čehulić, L., *Clinton i novi svjetski poredak*, Zagreb, 2001, str. 72-77.

2 Clintonova vizija Europe podrazumijevala je postojanje različitih naroda koji dijele istu budućnost, igraju po istim pravilima i prihvaćaju iste istine, u kojima su etničke i religijske mržnje neprihvatljive, ljudska prava nedjeljiva i univerzalna, razlike su izvor snage a ne slabosti, a konflikti moraju biti rješavani argumentima a ne oružjem. Takva Europa, prema Clintonovu mišljenju, trebala je biti miroljubiva, nedjeljiva i demokratska. *Office by the Press Secretary*, The White House, 26. veljače 1999.

nju otopljenja iz Kyota, nova američka administracija protivi se uspostavljanju međunarodnog suda, a ujedno je bez konzultacija sa svojim europskim saveznicima najavila napuštanje sporazuma o antibalističkoj obrani ABM i stupanje u veliku novu svemirsku epizodu izgradnje svemirskog obrambenog štita.

Sve je to navelo europske zemlje da s prilično nezadovoljstva očekuju nove američke poteze videći u Bushovoj ekipi želju da se primarno razvijaju odnosi s Azijom i neposrednim susjedstvom (Latinska Amerika), a da se transatlantski dijalog spusti na nešto nižu razinu.³

Međutim, događaji od 11. rujna 2001. radikalno su promijenili europsko-američke odnose. Amerika je gotovo odmah dobila podršku svojih europskih saveznika, formalno je aktiviran NATO, vojne snage europskih zemalja uključile su se u afganistansku operaciju, razvijena je široka mreža obavještajne suradnje, a Europa je postala važna sastavnica antiterorističke alijanse.

U tom sklopu i pitanje NATO-a dobilo je svoju posebnu vrijednost. Dio promatrača, koji je nakon rušenja Miloševića počeo tvrditi kako je NATO organizacija koja više i nema neku svoju bitnu funkciju, te da mu Amerika niti neće poklanjati veliku važnost, nakon terorističkog napada na Ameriku bio je ubrzo demantiran. Za razliku od prijašnjih najava kako novi krug proširenja treba biti pažljivo planiran i kako ne treba uopće žuriti s prijamom novih članica, američka administracija, upravo u želji da i formalno učvrsti antiteroristički savez, najavila je spremnost maksimalnog uključivanja u NATO novih država Istočne Europe. Svjesni da je borba protiv terorizma dugoročan zadatak i da u toj borbi jedino uz angažiranje što većeg broja država mogu biti ostvareni rezultati, kreatori američke politike založili su se za jačanje i proširenje Atlantskog saveza koji se dosad pokazao najvažnijim instrumentom okupljanja svih američkih saveznika.

Rusija i SAD nakon 11. rujna 2001.

U tim okvirima i Rusija je dobila svoju novu ulogu. Zemlja koju je odmah po dolasku na predsjednički položaj Bush izazvao najavom američkog otkazivanja ABM-a i predviđenom izgradnjom raketnog štita, nakon napada na Ameriku među prvima je izrazila svoju solidarnost s Amerikom i najavila je pomoć. Odmah je uspostavljen rusko-američki obavještajni kanal, otvoren je ruski zračni prostor za prelet u Afganistan, uz rusku privolu američke vojne snage našle su se u Uzbekistanu, Tadžikistanu, Kirgistanu, Turkmenistanu i Gruziji, a zajedno s Amerikancima u obnovi Afganistana sudjeluje i Rusija.

3 Takve najave dolazile su prvih dana iz Bijele kuće, a zajedno s njima i odbijanje ranog susreta Busha s predsjednikom Putinom. *A Strategy for Stable Peace: Toward a Euroatlantic Security Community*, Goodby, J. – Buwalda, P. – Trenin, D., Washington, 2002, str. 96.

Zajednička opasnost od terorizma bila je osnovna poveznica koja je puno brže nego što se to moglo očekivati spojila predsjednika Busha i predsjednika Putina. Američka je administracija nedavno izjavila da je Rusija u borbi protiv terorizma dosad dala najveći doprinos.

Za Putina je zajednička borba protiv terorizma značila mogućnost rješavanja nekoliko pitanja. Ponajprije, to je otvorilo mogućnosti za izgradnju ukupnih novih američko-ruskih odnosa, dobivanje američke podrške za ruski ulazak u WTO, ali isto tako i za jače američko angažiranje na tlu Rusije. Putinu je očito da bez velikih stranih investicija nema brzog napretka i da Amerika može biti ta zemlja koja bi povukla ruski hod prema nekom napretku. Tu je isto tako i pitanje američkog odnosa prema pobunjenim Čečenima, koje Rusija također želi svrstati u kategoriju terorista, čime bi se dobio i američki pristanak za sve oblike ruske akcije kojima se taj terorizam u Čečeniji iskorjenjuje. A u dugoročnom stratezijskom pogledu na centralnu Aziju očito je da u Putina prevladava uvjerenje kako je zbog budućih zapleta i jačanja radikalnog islama vrlo dobro da u tom dijelu Azije budu nazočne američke snage i da one zajedno s Rusijom mogu biti djelotvorna brana za suprotstavljanje svim vrstama budućih nestabilnosti.

Od prvog ljubljanskog susreta Busha i Putina uspostavljeno je razumijevanje, pa i prijateljstvo,⁴ koje se preko Teksasa do Moskve učvršćivalo upravo na tim zajednički preciziranim interesima i pogledima na suvremeni razvoj međunarodnih odnosa. Ruska strana pozdravila je američke najave potrebe stvaranja jedinstvene i cjelovite Europe zajedno s Rusijom, dok je američka administracija u ruskom napuštanju vojnih baza na Kubi i u Vijetnamu vidjela daljnje dokaze ruske spremnosti da se završi s hladnoratovskim pristupom i da se grade novi politički odnosi suradnje.

Otvorena pitanja

No, uza sve te elemente, koji pokazuju promjene u američko-ruskim odnosima, ne treba zaboraviti i na neka još uvijek otvorena pitanja koja će i dalje opterećivati bilateralne sadržaje. Dogovor o smanjivanju nuklearnog oružja, kojim će dvije zemlje radikalno smanjiti svoju nuklearnu moć, tek je dio velikoga kompleksa vezanog uz nuklearne odnose dviju nekada superdržava. Sporazumno smanjivanje oružja važan je korak koji pokazuje dobru volju, ali koji ipak prije svega ima simboličko značenje. Čak i u Americi čuli su se glasovi (Donald Rumsfeld) koji jasno ističu da im taj ugovor i nije trebao, ali da se njime želi privući Rusiju Europi i omogućiti predsjedniku Putinu da smiri svoje kritičare u zemlji.

4 Govoreći u Ljubljani Bush je izjavio da Rusija može biti jak partner i prijatelj. *Office of the Press*, The White House, 16. svibnja 2001.

Uostalom, kompromisno rješenje, koje je dogovoreno u Moskvi u svibnju 2002. i koje predviđa smanjenje nuklearnih glava sa sadašnjih 6000 na najviše 2200 u sljedećih deset godina, potvrdilo je preferencije obje strane. Za Rusiju je iznimno složen problem održavanja tako velikog nuklearnog arsenala i stoga se Putin otpočetak zalagao za radikalno smanjivanje nuklearnih glava. To je, prema ruskom prijedlogu, trebalo biti učinjeno potpunim uništenjem glava. Međutim, Bush, koji inače nije smatrao potrebnim poduzimanje tog reza, nakon prihvaćanja ideje o smanjivanju tražio je da se američke glave ne uništavaju već da se skinu s projektila i pohrane.

Za razliku od hladnoratovskog doba, kad su dogovori o nuklearnom smanjivanju i nadzoru naoružanja jasno isticali posebno mjesto dviju supersila i njihovu odluku da na racionalnoj razini pristupaju rješavanju nuklearnih odnosa, demonstrirajući time svoj posebni status, sadašnji ugovor pokazuje da je Rusija prestala biti supersila i da je Amerika može tretirati kao i ostale velike zemlje bez nekih posebnih ruskih atributa.

Mnogo značajnije od smanjivanja nuklearnog oružja američko je jednostrano povlačenje iz ugovora o antibalističkoj obrani ABM-a, čime je iskazana američka želja da se uđe u unilaterálnu novu tehnološku vojnu utakmicu, koju niti Rusija a ni bilo koja druga zemlja ne može pratiti. Iako čitav projekt nove svemirske obrane ulazi u svoju početnu fazu, ne treba zaboraviti da je za razliku od prijašnjih vremena, kada je on bio tehnički prilično udaljen zbog svoje složenosti, danas stvorena takva situacija da se ideja svemirske obrane nameće kao tehnički izvediva. Koliko bi pak izgradnja, barem djelomične obrane, udaljila SAD od ostalih velikih država, uključujući Rusiju, i u kojoj mjeri bi to stvorilo šanse za potpuno unipolarno vodstvo, razumljivo je samo po sebi.

Drugi skup problema, gdje postoje također neslaganja između dvije zemlje, odnosi se na ruske veze sa zemljama koje su Amerikanci odavno nazvali "izopćenima". Irak, Iran, Libija, Kuba, Sjeverna Koreja i Sirija optuživani su za sve destabilizacije u međunarodnim odnosima, a sada su u novoj Bushovoj varijanti sve te zemlje svrstane u imperij zla iz kojeg dolaze najveće terorističke opasnosti koje prijete modernoj civilizaciji. Ruska politika ne želi se odreći veza s tim zemljama, a u nekima od njih (Irak i Iran) ona je angažirana na izgradnji nuklearnog programa i isporuci oružja, što ima svakako i svoje veliko ekonomsko-financijsko značenje. Stoga za predsjednika Putina sve američke izjave o napadu na Irak ili o potrebi uvođenja sankcija spram ostalih zemalja "izopćenika" zvuče iznimno neprihvatljivo.

Zbog NATO-ova proširenja predsjednik Putin, također, nije previše sretan, posebice kada se radi o baltičkim državama. Međutim, realno shvaćajući ukupnost novih odnosa i konkretne ruske mogućnosti, odnosno nemogućnosti akcije, on mora prihvatiti sve ono što u tom pogledu NATO odluči. A u tom procesu odlučivanja svakako da je, unatoč jednakosti u NATO-u, američki glas najvažniji. Ruskoj politici ovoga trenutka neka nova konfrontacija sa Zapadom ne pada na pamet; suprotstavljanje ne bi dalo željenih

rezultata, a ruska politika i nema ozbiljnih sredstava kojima bi mogla utjecati na odluke NATO-a. Nekadašnje ruske prijetnje o izlasku iz CNF-a i razmještanju raketa bliže granicama NATO-a, već tada su izgledale prilično blijede,⁵ a danas su gotovo apstraktne.

Zbog svega toga i rješenje koje je ponuđeno u svibnju u Rimu svodi se na stvaranje mogućnosti da Rusija postane neka vrsta dvadesetog člana NATO-a i da zajedno s punopravnim članovima organizacije raspravlja o pitanjima borbe protiv terorizma, jačanja suradnje na području sigurnosti, modernizaciji obrane i sl., ali bez prava veta. Samim tim i pitanje budućih proširenja NATO-a je izvan ruske domene utjecaja. Taj novi odnos trebao bi omogućiti Putinu da pokaže uspješnost svoje politike odnosa prema Zapadu i, s druge strane, američkoj je politici to instrument za uključivanje Rusije u Europu, što se u Washingtonu smatra dugoročnim ciljem.

Vijeće dvadesetorice NATO-a tako će biti oblik snažnog djelovanja koje bi trebalo Rusiji pokazati mogućnost konkretnog sudjelovanja u sigurnosno-vojnim pitanjima. Antiteroristička koalicija s Rusijom bit će još snažnija i bolje organizirana, a uvlačenje Rusije u Europu može za američku politiku riješiti odjednom nekoliko pitanja:

- europski prostor time postaje cjelovito integriran u euroatlantskim odnosima,

- stvaraju se uvjeti za sprovođenje jedne jedinstvene NATO politike,

- eliminiraju se ruske kritike NATO-a,

- i, ono što je najvažnije, definitivno se snižava rang Rusije koja time postaje jedna od velikih europskih država bez ikakvih dodatnih oznaka sile koje bi joj omogućavale neke posebne ili pak, kako su to Rusi u doba Jeljcina maštali, “partnerske odnose s Amerikom”.

Moskovska deklaracija o strateškim odnosima Rusije i SAD-a, istina, spominje tu magičnu riječ “strateški” iz koje bi trebalo izvući zaključak da se nastavljaju nekadašnji odnosi na razini dviju supersila i da od njihovog strateškog pogleda ovisi glavnina međunarodnih odnosa. No, više je nego sigurno da je s američke strane taj strateški odnos formiran kao želja da se pomogne Putinu i da se makar formalno eliminiraju one ruske kritike koje stalno govore kako je Putin postao previše popustljiv. S druge strane, nekadašnji ruski sentimentali iz vremena kada je SSSR bio supersila još uvijek su neizvrljeni i očito da je svim tim akterima namijenjena formulacija o rusko-američkim strateškim odnosima u kojima će dvije zemlje ravnopravno graditi pravedne međunarodne odnose i svijet.

Ta fraza, naravno, ne skriva činjenicu da su dvije zemlje objektivno vrlo daleko po svojoj ukupnoj političkoj, ekonomsko-financijskoj i vojnoj snazi, te da je o nekim partnerskim odnosima u strategijskom pogledu teško raspravljati. Osim toga, američka politika, koja ovoga trenutka teži interna-

5 Goldgeier, J. M., *Not Whether But When: The U.S. Decision to Enlarge NATO*, Washington, 1999, str. 92-93.

cionalizaciji borbe protiv terorizma, ipak ne napušta svoj koncept ukupnih međunarodnih odnosa u kojem značajno mjesto zauzima unipolarna vizija svijeta i mjesta Amerike.

Otpori novim odnosima u Rusiji

Novi rusko-američki odnosi suočavaju se sa zaprekama na internom američkom i ruskom planu. Iako je prošlo gotovo desetljeće od raspada Sovjetskog Saveza kao superdržave, a Rusija teži tome da postane demokratska država poput ostalih novih demokracija, još uvijek su u Americi nazočna mišljenja koja Rusiju svrstavaju u kategoriju države koja stoji između suparnika i partnera. Koliko je god vrijeme odmaklo, a ruske pozicije supersile samo su davna sjećanja za dio američke javnosti, ali i političkih lidera, to je još uvijek država koja svojom veličinom i posebnim pogledima ne može postati u pravom smislu te riječi saveznik Sjedinjenih Američkih Država.

– Dio argumenata nalazi se u tvrdnjama da Rusija još uvijek nije prevladala svoj nekadašnji koncept supersile iz vremena Sovjetskog Saveza i da se teško miri sa sadašnjim statusom. Iz toga slijedi i zaključak da je sadašnja ruska politika isključivo oportunistička i da će u trenutku nekog novog uspona Rusija ponovno postati velika država koja će imati interese i poglede suprotne od američkih. Stoga američka politika ne mora pomagati Rusiji da izađe iz sadašnje teške situacije kada bi se ona ponovno mogla suprotstaviti Americi. Konkretni primjer takva promatranja Rusije može se naći u činjenici da američki Kongres još uvijek nije ukinuo Jackson-Vanik amandman, kojim se jače razvijanje trgovine vezuje uz zahtjev za većim brojem Židova koji mogu emigrirati iz Sovjetskog Saveza. Iako je SSSR nestao, a veću emigraciju u njegovim posljednjim godinama dopustio je Mihail Sergejevič Gorbačov, amandman iz 1974. godine još stoji kao jasna zapreka i upozorenje ruskim vlastima.

– S tim u vezi ide i dio argumenata koji operiraju s tvrdnjom da su ruski interesi u svim kriznim zemljama, od Irana do Sjeverne Koreje i Kube, suprotstavljeni američkima, da se ruska politika zalaže za održavanje veza s tim zemljama i, štoviše, da pomaže jačanje njihove vojne sile. Na taj način ruska politika sudjeluje u velikoj antiterorističkoj alijansi ali, s druge strane, surađuje sa zemljama koje su osovina zla, pomažući im čak da razvijaju svoje vojne nuklearne kapacitete.

– Ruska je politika u Čečeniji za dio američkih analitičara, također, jedan od dokaza da je ta zemlja daleko od prihvaćanja zapadnih demokratskih standarda te bi to trebao biti razlog da se Rusiju drži podalje od ostalih europskih zemalja.⁶

6 Određeni Putinovi potezi kod kuće: kontrola medija, stvaranje nove federalne službe sigurnosti, postavljanje guvernera i sl., izazvali su žustre kritike u SAD-u u kojima se isti-

– Neki drugi američki analitičari tvrde da Rusija može biti partner, ali da je se nikako ne smije pripustiti u NATO. Odmah nakon što je britanski premijer Tony Blair predložio da se suradnja s Rusijom podigne na višu razinu i da se stvori zajedničko "Vijeće 20" (19 članica NATO-a + Rusija), u *Washington Postu* javio se Henry Kissinger s tekstom pod naslovom "Rusija partner, ali ne u NATO-u".

Prema njemu, sličnost treba tražiti sa situacijom koja je u Europi vladala nakon Napoleonova poraza kada je Francuska iza 1815. bila pripuštena u svjetsku politiku, ali ne u tadašnji sigurnosni sustav odnosa. Rusija, prema Kissingeru, može biti jednak partner u raspravama o organizaciji međunarodnog sustava i u tom pravcu treba održati rusko sudjelovanje u G-8 i u Organizaciji za europsku sigurnost i suradnju. No, Rusiji treba omogućiti cjelovit ili parcijalan ulazak u NATO, uključujući i "Vijeće 20". Prema Kissingeru, NATO jest i ostaje ponajprije "vojna alijansa čiji je dio zadaće obrana Europe od ruske invazije"⁷.

To Kissingerovo mišljenje nikako nije usamljeno i ono će u velikoj mjeri pratiti sve napore da se grade novi rusko-američki odnosi u NATO-u i oko NATO-a.

Međutim, čini se da Bushova administracija ne vodi previše računa o tim kritikama i da je spremna u svojoj strategijskoj viziji ići u nove odnose s Rusijom. Te kritike, koje se čuju i kojih će sigurno biti još i više u budućnosti, pokazuju da se odnosi između dvije velike države ne mogu tako lako graditi i da ujedno stanoviti stereotipi, nataloženi u doba kad su dvije zemlje imale status supersile, itekako opterećuju svako novo pomicanje u pravcu kvalitetnijih odnosa. Za Bushovu ekipu, posebno za njegovu savjetnicu za nacionalnu sigurnost, Condoleze Rice, približavanje Rusije Zapadu ključno je pitanje o kojem u velikoj mjeri ovise ne samo američko-ruski odnosi, već i strukture novih međunarodnih odnosa.

Na ruskoj strani ovaj veliki iskorak prema Zapadu, koji zapravo u velikoj mjeri planira i tempira Amerika, također se suočava s poteškoćama. Predsjednik Putin, koji još uvijek uživa zavidnu popularnost u ruskih ljudi i kojemu se vjeruje, u stanju je suvereno voditi rusku politiku, a poglavito vanjsku. Nakon susreta s Bushem u Ljubljani, u Putinovoj ekipi je ocijenjeno da postoje dobri izgledi za razvijanje novih odnosa između dvije zemlje i da nekadašnje hladnoratovsko razdoblje predstavlja daleku prošlost. Stoga je uloženi veliki napor u stalno razvijanje širokog dijaloga Rusije i Amerike, uz stavljanje do znanja da je Rusija zainteresirana i spremna krenuti prema Europi. Dio analitičara međunarodnih odnosa već danas uspoređuje taj veliki Putinov projekt s onim koji je nekada imao Petar Veliki. Upoznat s pravim stanjem odnosa u Rusiji, s teškoćama nastalim nakon

calo da s takvim pristupom Rusija nema što tražiti u Europi, unatoč Putinovim javno obznanjenim europskim željama. *Washington Post*, 9. svibanj 2001.

7 *Washington Post*, 7. prosinac 2001.

raspada SSSR-a, sa stalnim zaostajanjem u razvoju, s podjelom u društvu, bijedom i demoralizacijom, Putin očito samo u brzom hvatanju veza sa Zapadom može računati na izlazak iz golemih teškoća.

Posljednjih godina Rusija se pretvorila u velikog izvoznika nafte i plina, pa je po mnogočemu postala klasična naftna zemlja. Za Putina to nije neki veliki podatak kojemu bi se veselio, jer je jasno da o skokovima cijena, pozitivnih ili negativnih, na tržištu nafte ovise i svi planovi izlaska iz krize. Za razliku od onih koji su prošle godine ponosno najavljivali da je Rusija izašla iz ekonomskih teškoća, Putin je javno obznanio da je to, prije svega, rezultat više cijene nafte na svjetskom tržištu i, prema tome, da je teško očekivati da to postane neka stalna kategorija napretka. Okupivši u velikom broju svoje nekadašnje kolege iz KGB-a, Putin vjerojatno smatra da su mu oni najodaniji, ali isto tako da je u tom probranom dijelu možda i najbolji dio kadrova koji su kvalificirani i odani projektu izgradnje nove ruske države.

Putin nije zadovoljan dosadašnjim odnosima sa SAD-om. On je svjestan da je Rusija napravila previše ustupaka, a da konkretna pomoć ne dolazi. Uostalom, dovoljno je spomenuti da su investicije SAD-a veće u Češkoj nego u Rusiji, što samo potvrđuje teze Putinovih kritičara koji smatraju kako Americi nije stalo do toga da Rusija bude moderna i razvijena europska država. Upravo u vanjskoj politici i velikom otvaranju prema Zapadu Putin sada vidi šansu da se prevladaju te kritike.

On je siguran kako je to jedina mogućnost da se stvari unutar Rusije počnu brže mijenjati. Rusija, koja bi postala dio Europe, mogla bi računati i na veće investicije i na dobijanje moderne tehnologije te na veći diverzificirani izvoz, što su sve ciljevi koji su bez Zapada neostvarivi. A kako je Amerika ona snaga koja je vodeća u euroatlantskim odnosima i koja je sada zainteresirana pomoći taj Putinov projekt, on tu podršku želi što bolje i svestranije iskoristiti. Stavljajući sve adute upravo na taj veliki pothvat, Putin kao racionalan akter vjerojatno računa i s mogućnošću da bi neuspjeh te ideje bio i njegov politički kraj.

Kritičari Putinove politike polaze od tvrdnje da je Rusija dosad previše dala i da gotovo ništa ne dobiva sa Zapada. Uz nadzor nuklearnog oružja, Amerika je jednostrano izašla iz ABM-a i kreće u izgradnju svemirskog štita, ostavljajući Rusiju po strani. Ruska podrška Americi u borbi protiv terorizma također nije naplaćena.

Kritike koje dolaze iz redova lijevih komunističkih snaga, birokratskog aparata, vojnih krugova i na kraju iz redova ruske nacionalističke desnice, koncentriraju se oko nekoliko ključnih teza koje se stalno ponavljaju:

- Proširenje NATO-a još od prvog kruga pa do najave novih mogućih članica vidi se kao neprijateljski čin u kojemu Zapad jasno pokazuje svoju želju za približavanjem, a sada i dolaskom na ruske granice. NATO-ovi odnosi s Ukrajinom također se čine kao stanovito koketiranje sa zemljom koju bi se htjelo uključiti u članstvo i na taj način oslabiti rusko-ukrajinske od-

nose. Spominje se i teza prema kojoj je upravo nespretna Gorbačovljeva politika omogućila da NATO sačuva mjesto, da se išlo na paralelno raspuštanje Varšavskog ugovora i NATO-a. Dio kritičara tvrdi kako je bio postignut usmeni dogovor o neširenju NATO-a na Istok, što Zapad također nije uvažavao, nego se sada pojavljuje čak na Baltiku. Držeći se čvrsto realpolitike, kritičari Putinova približavanja Zapadu pitaju se kakva je uopće svrha postojanja NATO-a ako Rusija nije glavni neprijatelj. Svi argumenti koji govore o ruskom sudjelovanju u Partnerstvu za mir kao i u Vijeću za odnose NATO-a i Rusije uzimaju se kao beznačajni.

- Rusko djelovanje nakon 11. rujna 2001., pružanje pune podrške Americi i pomaganje američkog ulaska u centralnu Aziju, ocjenjuje se kao izrazito suprotno ruskim dugoročnim interesima. Američke vojne snage u azijskim bivšim sovjetskim republikama vide se kao prethodnica koja ima za cilj borbu protiv terorista, ali koja isto tako treba sačuvati američke ekonomske pozicije, odnosno omogućiti njihovo širenje. Zbog slabosti i korumpiranosti režima u bivšim sovjetskim republikama, vjeruje se da će one vrlo brzo postati američki sateliti i da je ruska politika sama sebi zatvorila put za veće djelovanje u centralnoj Aziji. Kako Amerika raspolaže puno snažnijim ekonomskim i tehnološkim sredstvima, očito je da će Rusija biti istiskivana s ovoga područja.

- Iako je Amerika osjetila terorizam na svom prostoru, ona je nespremna pomoći i podržati rusku borbu protiv čečenskih "separatista", koje inače i Putin i njegovi kritičari nazivaju teroristima. No, Putinovi kritičari tvrde kako je tu na vidjelu američki dvostruki standard, na jednoj strani, borba protiv Al Qaede, koja je protiv Amerike, i tiha podrška Čečenima koji se bore protiv Rusije.

- Za Putinove kritičare, koji su istodobno odlučno protiv američke politike, ukupno djelovanje SAD-a u doba završetka hladnog rata vidi se kao želja za hegemonijom i kontrolom čitavoga svijeta. Američke akcije u Iraku i Jugoslaviji, kao i sadašnji veliki antiteroristički međunarodni sustav predvođen Amerikom, od ovih ruskih krugova ocjenjuje se kao izraziti primjer američke dominacije u kojoj nema mjesta za ostale države, a pogotovo ne za oslabljenu Rusiju. Amerika kao lider unipolarnog svijeta predvodnik je svih procesa globalizacije koji su postavljeni jednostrano u korist najbogatije zemlje i njezine globalne moći.

Putinova doktrina i kritičari

Zaokret, koji je ruska vanjska politika napravila nakon 11. rujna 2001. godine, u velikoj se mjeri može pripisati predsjedniku Putinu i njegovoj želji da se iskoristi trenutak za ukupno poboljšanje američko-ruskih odnosa i za približavanje Rusije Zapadu. Ako je točno da je prije svog nastupa na TV-u, na kojem je najavio podršku i stupanje Rusije u antiterorističku koa-

liciju, Putin okupio lidere Dume i nakon što im je izložio svoj plan ostao gotovo sasvim usamljen, tada je očito da i čitava vanjskopolitička strategija koja slijedi iza 11. rujna 2001. može biti s pravom nazvana Putinovom doktrinom. Utemeljena je na dva elementa:

– uvjerenju da je za provođenje reformi i izlazak iz krize nužno dobiti pomoć izvana,

– ocjeni da je terorizam kao međunarodna aktivnost opasna i za Rusiju.

Putinova je doktrina otvorila put za nove rusko-američke odnose i za novu fazu veza na relaciji NATO-Rusija.

S obzirom na kritike koje su uslijedile, kao i njihove protagoniste, očito je da je ta nova politika izazvala i prve značajnije kritike ukupnog Putinovog političkog djelovanja.

Ostavljajući u početku prostor za pažljivo vrednovanje novih poteza, politička elita u Rusiji dala je stanovito dodatno vrijeme Putinu da se pokaže kao lider i da opravda svoj izbor na predsjednički položaj. Međutim, ulazak u antiterorističku koaliciju i približavanje Zapadu bilo je shvaćeno kao prijelomna točka koja je otvorila prostor za napade s raznih strana.

Komunisti i nacionalisti, iako s različitih pozicija, napali su Putina za “izdaju” nacionalnih interesa. Na Kongresu Komunističke partije u Moskvi u siječnju 2002. godine Zjuganov je rekao da je Gorbačov predao Partiju, Jeljcin razrušio Sovjetski Savez radi stjecanja predsjedničkog položaja, a Putin se praktički odrekao “geopolitičkog tisućljetnog naslijeđa naše države”⁸. Takvu politiku Zjuganov je ocijenio kao “liberalno fašističku”. Na drugoj strani, ruski nacionalisti ističu da sadašnja vlast “predaje kolosalne teritorije, kolosalne fragmente naše povijesti našem tradicionalnom neprijatelju i suparniku Americi”.⁹

Vojni establišment također je nezadovoljan Putinovom doktrinom. Iako je, po dolasku na predsjednički položaj, Putin pokrenuo niz poteza koji su trebali poboljšati ekonomsko-društvenu poziciju vojske, s vremenom je ta inicijativa zamrla, te se s raznih strana u vojnim krugovima ocjenjuje da je briga za oružane snage i njihove pripadnike nedovoljna. Upravo nakon 11. rujna 2001. umirovljeni, ali i neki aktivni, visoki časnici javno su se uključili u politički život. Među zahtjevima koji polaze od poboljšanja vlastitog položaja traži se, između ostaloga, i obnova “socijalizma i planske privrede”.

Međutim, najveće kritike idu na račun Putinove vanjske politike. Odbija se suradnja sa Zapadom i traži sukobljavanje s NATO-om. Koristeći svaku priliku za takva stajališta, ruski visoki admirali i generali i dalje inzistiraju, primjerice, na tvrdnji da je tragedija podmornice Kursk bila izazvana sudarom s NATO-ovom podmornicom.¹⁰

8 <http://www.kprf.ru/party/congress.asp>

9 *Zavtra*, 2001, br. 49, str. 2.

10 *Izvestija*, 16. studeni 2001.

Zatvaranje ruskih baza na Kubi i u Vijetnamu ističe se kao izraz komercijalne ocjene, a ne vojno-političke prosudbe, što se također stavlja na dušu predsjedniku Putinu. Razmišljajući o svojim pozicijama, pripadnici ruskih oružanih snaga znatno veću vrijednost i ulogu vide u održavanju neprijateljstva s NATO-om nego u nekim oblicima suradnje i velikog popuštanja.

Dio ruske gospodarske elite također se suprotstavlja novom velikom vanjskopolitičkom zaokretu. Oni su, u prvom redu, shvatili da o nekom velikom gospodarskom natjecanju Rusije sa Zapadom ne može biti govora i da je ruski doprinos globalizacijskim trendovima izrazito malen. Dio predstavnika ruskog biznisa ima i vrlo razvijene kontakte s Irakom i Iranom i ne želi ih pod američkim pritiskom napustiti. Naftni ruski krugovi vide u dolasku Amerikanaca u centralnu Aziju mogućnost da se vrlo brzo ojačaju američke naftne kompanije i da se izgrade nove trase naftovoda, što je već u planu, koje bi zaobilazile ruski teritorij. Osim naftne industrije i industrije plina, ostale grane ruske proizvodnje veoma su malo vezane uz Zapad i za njih je zapravo znatno lukrativnije djelovanje u ruskim okvirima i eventualno jačanje proizvodnje za rusku vojsku, koja ne bi bila približena NATO-u, već bi imala vlastite ruske zadaće. Bojeći se zapadne konkurencije, a željni domaćih poslova, ti poslovni ruski krugovi zagovaraju stanoviti izolacionizam u kojemu nema mjesta za jače odnose Rusije sa Zapadom.

Za rusku političku i intelektualnu elitu Putinov zaokret većim dijelom nije prihvatljiv. Manji dio ruskih intelektualaca prihvatio je proces globalizacije i podržava ga, dok je većina ostala na stajalištu da u novim uvjetima Rusija treba biti centar neke nove alijanse koja bi stalno izazivala pozornost SAD-a, predstavljajući već svojim postojanjem neku vrstu alternative NATO-u. Proširenje NATO-a, a sada i stvaranje posebnog Vijeća Rusija - NATO, ukidaju mogućnost da Rusija bude u središtu američke pozornosti ili da bude neki centar alternative, pa se kritičari iz redova intelektualaca tješe da će to razdoblje suradnje na relaciji Moskva - Washington trajati toliko dugo koliko i mandati predsjednika Putina i predsjednika Busha.¹¹

Parametri novih odnosa

Ako se traže glavni parametri oko kojih se mogu uspješno graditi novi rusko-američki odnosi, tada se vidi da su oni raznoliki i pogodni za ugrađivanje novih sadržaja:

– Borba protiv terorizma odgovara i jednoj i drugoj strani. S obzirom na to da je Rusija suočena sa Čečenijom i posljedicama toga sukoba, bilo joj je lako ponuditi pomoć i podršku Americi, očekujući zauzvrat da američka politika u sklopu svoje politike ljudskih prava ne ističe rusko ponašanje u Če-

11 *Izvestija*, 16. veljače 2002.

čeniji. Postavljajući borbu protiv terorizma na znatno širu razinu, očekuje se i mogućnost dugoročnog američko-ruskog djelovanja koje odgovara objema stranama.

– Kako su i dalje Rusija i Sjedinjene Američke Države dvije najsnažnije nuklearne sile, dogovor o smanjivanju njihova raketnog arsenala i njegovoj kontroli značajno je za obje zemlje. Bez obzira na američko napuštanje ABM-a, Washington je ipak pozdravio najavljeno smanjenje nuklearnih glava. Eventualne uštede mogu se lako prebaciti u druge vojne aktivnosti, uključujući i izgradnju tzv. svemirskog štita, što će svakako zahtijevati značajna dodatna ulaganja. Osim toga, američke nuklearne glave ostat će usklađene.

– Vijeće NATO-a i Rusije može približiti Rusiju NATO-u i dati joj znatno bolje pozicije nego što ih je imala dosad. Mogućnost ravnopravnog raspravljanja o pitanjima borbe protiv terorizma, razoružanja i izgradnje mirovnih snaga, ojačat će važnost ruskog sudjelovanja u zapadnoj sigurnosnoj zajednici i morat će utjecati na poboljšanje odnosa, kako između Rusije i Amerike, tako i između Rusije i ostalih članica NATO-a.

- U takvom će ozračju biti puno lakše pristupiti proširenju NATO-a: bilo da se sada radi o baltičkim državama i dolasku NATO-a izravno na ruske granice ili pak o nekom novom iskoraku NATO-a, možda u pravcu Ukrajine ili neke zakavkaske države. Iako ruska politika neće previše biti sretna takvim rješenjima, to će uvijek biti lakše objasniti činjenicom da postoji Rusko NATO Vijeće i da se njime otvaraju mogućnosti, ako ne za rusko članstvo u organizaciji, a ono bar za široko postavljenu suradnju.

- Stabilizacija odnosa u centralnoj Aziji daljnja je točka oko koje postoji značajno slaganje, iako su razlozi drukčiji. Za Sjedinjene je Države centralna Azija regija velikoga američkoga geostrategijskog iskoraka. Padom Berlinskog zida američka se strategija pomiče od Zapada prema Istoku, što u prvom redu podrazumijeva centralnu Aziju. Tamo se nalaze nova velika nalazišta nafte i plina, a čitavo je područje blizu Srednjeg istoka i Gulfa. Stabiliziranje prilika u centralnoj Aziji omogućava i stabilizaciju odnosa u važnom geostrategijskom prostoru susjedstva.

Centralna Azija k tome je i sadašnji, a možda i budući, izvor terorizma, te je kombinacija američke gospodarske nazočnosti kao i vojne sile najbolji oblik očuvanja američkih pozicija, suzbijanja terorističkih organizacija i očuvanja stabilnosti regije.

Na ruskoj strani, sa centralnom Azijom postoje loša iskustva u Afganistanu i Čečeniji. Istodobno, Moskva najbolje zna slabosti novih režima stvorenih u državama koje su nekada bile sastavni dio SSSR-a. Stoga je očito dominirala ocjena da u sadašnjoj složenoj situaciji Rusija nema tih sredstava niti mogućnosti da se sama upusti u stabiliziranje prilika i da zapriječi dolazak Amerikanaca. Sjećanja na Afganistan u Rusiji su još uvijek svježja, a tu je i sukob u Čečeniji, koji gotovo svakodnevno odnosi ruske živote. Stoga je dolazak Amerikanaca i uvjerenje da će oni snositi naj-

veći dio tereta stabilizacije prilika cijena koju Rusija mora platiti za američku nazočnost.

Veliki centralnoazijski prostor, u kojemu se sukobljuju interesi velikih sila poput Irana, Rusije i Kine, vjerojatno može biti stabilniji ulaskom Amerikanaca, čime se u velikoj mjeri demantiraju sva ona nekadašnja razmišljanja o tome kako bi upravo Iran, Rusija i Kina mogli stvoriti trokut koji bi djelovao kao neki savez u odnosu na SAD-a. Naznačujući Europu kao centar svog vanjskopolitičkog opredjeljenja, Putin očito niti ne pomišlja o nekom takvom postavljanju Rusije.

– Američka politika, posebno nakon 11. rujna 2001., sve više ističe potrebu diverzifikacije opskrbe naftom. To bi u praksi trebalo značiti da se sadašnje glavno područje otkuda američke kompanije dobavljaju naftu – Srednji istok – može naći u drugom planu. Neke ruske ponude odavno operiraju s mogućnostima većeg američkog angažmana u Rusiji i tvrdnjama da bi to za Ameriku bilo znatno korisnije i gospodarski isplativije. Ako bi se te ponude ostvarile, to bi značilo da bi se otvorio put za američke investicije u rusku naftu i dobijanje nafte u Rusiji, ali isto tako da bi Rusija otvorila vrata za zajedničko rusko-američko investiranje u zemlje centralne Azije. S najavom veće američko-ruske energetske suradnje i eventualnim većim isporukama ruske nafte Americi vežu se i određena očekivanja da bi naftna luka u Omišlju i JANAF mogli postati značajna trasa, bar dok se ne izgrade neki novi naftovodi.

Rusija, koja nužno treba modernizaciju svoje proizvodnje nafte i koja traži solidne partnere za zajedničko djelovanje u Aziji, svakako bi u ovakvom pothvatu vidjela šansu ne samo za stvaranje boljih rusko-američkih odnosa, utemeljenih na konkretnom ekonomskom interesu, već bi isto tako mogla računati i na značajna ekonomska sredstva. A svi Putinovi planovi brže modernizacije zemlje i izlaska iz krize moraju računati s povećanim investicijama izvana.

– Sudjelovanje ruskih vojnika u mirovnim operacijama u Bosni i Hercegovini te na Kosovu jasno potvrđuje mogućnost da se u budućnosti još više razvijaju takve aktivnosti. One će imati svoj novi okvir u "Vijeću 20", koje će sasvim sigurno biti zainteresirano za korištenje ruskoga vojnoga kontingenta na Balkanu, ali možda i na Zakavkazju i u centralnoj Aziji. U situaciji kada europske države imaju prilične teškoće s okupljanjem vojnih snaga za mirovne operacije, Rusija može pomoći, pogotovo kada se ima na umu da je upravo u tijeku organiziranje ruskih snaga za brze intervencije s više od 200 000 vojnika.¹²

12 Zanimljivo je s ovim parametrima usporediti jednu stariju rusku sliku, u kojoj se ističe da Rusija i Amerika imaju zajedničke interese u:

- ostvarivanju ruskih političkih i ekonomskih reformi,
- razvijanju bilateralnog režima kontrole naoružanja, prije svega, nuklearnog,
- sprječavanju nastanka nekih regionalnih sila koje bi mogle poremetiti postojeći balans sile,
- neširenju nuklearnog, kemijskog i biološkog oružja,

* * *

Od stvaranja sovjetske države pa do nove Rusije ta je zemlja dva puta učinila veliki iskorak prema Zapadu. Prvi put je to učinio M. S. Gorbačov, vjerujući da je perestrojka moguća u novom europskom domu, čiji stanar mora postati Rusija. Drugi put, kao lider nove Rusije, čini to sada predsjednik Putin. Oba su puta međunarodne okolnosti bile, kao što su i sada, od primarne važnosti za uspjeh tih pothvata. Gorbačova je Zapad prihvatio, ali mu ipak nije htio dati šansu da sačuva SSSR, dok je sada Putin jednim dijelom potreban u velikoj bitci protiv terorizma, a vidi se i kao lider koji bi Rusiju uspješno mogao dovesti u Europu. Veliku ulogu u tom procesu imat će upravo američka politika koja može pokazati svoju spremnost na nova rješenja, čime bi se na najbolji način demantiralo sve one koji su u Bushu vidjeli protagonista uskog američkog interesa. Novi rusko-američki odnosi, ako budu stvoreni na parametrima moguće suradnje, poslužili bi i Europljanima kao dokaz dobrih američkih namjera i sazrijevanja uvjerenja kako je nastupio trenutak kada Europa treba biti cjelovita i jedinstvena.

Literatura

1. Brzezinski, Zb., *Velika šahovska ploča*, Interland-HUMS, Varaždin, 1999.
2. Goldgeier, J. M., *Not Whether but When: The U.S. Decision to Enlarge NATO*, Brookings, Washington, 1999.
3. Hall, J. A., *International Orders, Polity*, Cambridge, 1996.
4. Čehulić, L., *Clinton i novi svjetski poredak*, Politička kultura, Zagreb, 2001.
5. Hyland, W.G., *Clinton's World: Remaking American Foreign Policy*, Westport, 1999.
6. *America and the Balkans*, ed. by Zoelick, R. E. & Telikov, Ph. D., W. W. Norton Co., New York, 2000.
7. *A Strategy for a Stable Peace: Toward a Euroatlantic Security Community*, U. S. Institute for Peace, Washington, 2002.
8. *America and Europe, A Partnership for a New Era*, ed. by Gompert, D. C. & Larrabee, F. S., Cambridge, 1999.
9. Kissinger, H., *Does America Need a Foreign Policy: Toward a Diplomacy for the 21st Century*, Simon & Schuster, New York, 2001.
10. *Rossija v poiskah strategii bezopasnosti: problemy bezopasnosti, ograničeniija vooruženiij i mirotvorčestva*, Nauka, Moskva, 1996.

– održavanju mira putem mirovnih snaga.

Rogov, S., *Russia and the United States: A Partnership or Another Disengagement*, *International Affairs*, Vol. 41, no. 7, srpanj 1995, str. 5.

Summary

Changes brought about by the terrorist attack on the USA as well as all the other changes in international relations opened possibilities for a new development of American-Russian relations. Common threat from terrorism was the basic link which joined together President Bush and President Putin much sooner than it could have been anticipated. Putin considered the joint fight against terrorism very important. But, he was also very keen to obtain the American support for the Russian entry into WTO as well as to secure the American investments in Russia. Putin is very aware of the fact that Russia cannot achieve any significant progress without an input of huge foreign investments. Even though open issues in relations between the two countries (such as American withdrawal from ABM, their different approach concerning the countries labelled as "axis of evil", NATO enlargement) will continue to affect their bilateral relations, for the moment they have been pushed into the background. As much as the resistance of political forces in both countries against further consolidation of Russian-American relations has been quite strong, the parameters of current relations though show that each country out of its own reasons has found interest in improvement of their mutual relations. The USA and Russia are still two leading nuclear powers, NATO-Russia Joint Council will bring Russia closer to NATO and will in addition contribute to improving European relations in their entirety, enlargement of NATO will no longer represent to Russia such a sensitive issue, entry of the USA into Central Asia could stabilize relations in that significant region, there is a possibility for oil from Russia to be imported in larger quantities over to America and Russian military forces could bear even more significance in peace operations.